

MANUEL RIU*

*EL BARRI BARCELONÍ DE
SANTA MARIA DEL MAR L'ANY 1363*

ABSTRACT

A documentary research about a "fogatge" (a feudal right), dated from 1363 and kept in Archivo Historico de la Ciudad de Barcelona. It includes a detailed survey of Santa Maria del Mar's district, with its streets and squares, and also its inhabitants, with their names and nicknames, their jobs and their socio-economical conditions. The temple built during that period and its thirty-five altars are fully described too.

ELS PRECEDENTS

Si bé els orígens de la parròquia de Santa Maria de les Arenes o de la Mar són foscos, hom troba el primer temple dedicat a la Mare de Déu en ple segle IX, probablement damunt d'un cementiri romà on hi havia enterrat el cos de Santa Eulàlia, que podia haver donat lloc a l'edificació d'un edícul anterior, aglutinant poc després un petit nucli de pobladors al costat de la platja i a l'exterior dels murs romans de la ciutat, que hom anomenarà el segle XI "burg de la ciutat" i Vilanova de la Mar, a l'extrem del camí-carrer de Basea i als seus costats. Els filòlegs no volen que el nom de Basea pugui venir de la basílica on menava el dit camí, sortint de la ciutat murada, tot i que els documents de la baixa Edat Mitjana, potser cercant una explicació posterior, no es cansen de repetir-nos que el carrer es deia *de Basílica*. Que el carrer de Basea fou un camí per anar a alguna banda, ens ho indica ben clarament el seu traçat. Compareu-lo amb el carrer de l'Argenteria, damunt d'un plànol actual, i veureu la diferència. Que aquesta banda fos la basílica de Santa Maria del Mar no ens ho diu pas el plànol, però tampoc resulta difícil d'imaginar-ho. Amb tot, els filòlegs són els filòlegs i no deixem de respectar les seves doctes opinions.

*Universitat de Barcelona

No serà però fins el 1er d'octubre de 1324 que el bisbe Pons de Gualbes decidí instituir a la diòcesi barcelonina –el territori de la qual es repartien unes 234 parròquies-, els tres ardiaconats de la Mar, del Vallès i del Penedès, unint diverses esglésies parroquials a distintes dignitats de la Catedral i, en concret, a l'Ardiaconat de Santa Maria del Mar, la nostra església parroquial. És ben sabut, en tot cas, que no es tractava pas encara de l'església que ara podem contemplar, sinó del temple romànic que, el segle XI, havia substituït l'edifici del segle IX, obra de tres naus ja, separades per columnes, en les quals hi havia sants pintats, per damunt de bancs de fusta, propis d'algunes famílies benestants. La nova estructuració diocesana de Pons de Gualbes (1300-1334) faria que, de les set parròquies existents ja llavors a Barcelona, la de Santa Maria del Mar pogués iniciar ben aviat les obres d'un nou temple per albergar la creixent població del barri. I aquest fet s'esdevindria el 1329 com és sabut, mentre hom construïa a la vegada, entre altres edificis notables, la Catedral, el monestir de Pedralbes i, ben aviat, l'església dels sants Just i Pastor. Els treballs de Bonaventura Bassegoda i Amigó¹ i d'Agustí Duran i Sanpere², entre molts d'altres³, ens excusen ara de tornar a recordar, una vegada més, els trets més característics de la laboriosa història de la construcció de Santa Maria del Mar, que duraria dues generacions i culminaria el 1383 amb la finalització de l'estructura i coberta del temple actual.

Abans de les grans crisis demogràfiques del segle XIV, entorn del 1341, en ple pontificat del bisbe dominicà Ferrer d'Abella (1334-1344), la ciutat de Barcelona, subdividida en set parròquies com hem dit, tenia uns 50.000 habitants. Consta que una d'aquestes set parròquies, la de Sant Pere de les Puelles, tenia ja unes 7.500 ànimes. Però poc després, la Pesta Negra arrabassà un terç de la població barcelonina – uns 16.000 habitants- restant reduïda sols a uns 34.000 pobladors, una part considerable dels quals seguia vivint extramurs. No ens poden sorprendre els estralls de les epidèmies si tenim en compte, per exemple, que vers 1340 alguns feligresos de Santa Maria del Mar llençaven al cementiri parroquial animals morts, com gossos i gats, i altres immundícies, a la vegada que hi tenien encant els dies festius tot dipo-

1. Especialment BASSEGODA I AMIGÓ, B.: *Santa Maria de la Mar. Monografia històrico-artística*.- Indústries gràfiques fills de J. Thomas.- Barcelona, 1925-1927.- 2 vols. 459 i 661 pp. amb ils. Ampliació de *El templo parroquial de Santa María del Mar*.- Barcelona, 1920.

2. DURAN I SANPERE, A.: *Els constructors de l'església de Santa Maria del Mar (1329-1460)*.- A "Per a la història de l'art a Barcelona".- Institut d'Estudis Catalans.- Barcelona, 1960.- pp. 11-26.

3. Recordem tan sols, ROCA I COLL, JOSÉ: *Discursos panegírico-históricos...* – Establecimiento tipográfico de Joaquín Bosch.- Barcelona, 1861.- 72 pp. – BIADA I VIADA, ONOFRE: *Noticia histórica del origen, vicisitudes, acontecimientos, instituciones y feligreses ilustres de la iglesia parroquial de Santa María del Mar*.- Imprenta Subirana.- Barcelona, 1981.- 45 pp. O bé: *Los templos antiguos de Barcelona*.- "Biblioteca de Turismo de la Sociedad de Atracción de Forasteros" (Barcelona), vol. 28 (1932), 64 pp. amb ils.

sitant fruites, peix, carn i altres mercaderies damunt les tombes dels difunts⁴, on hom jugava també i hi feia gresca..

A la secció de fogatges de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona es conserva un document ben datat, del 1363, conseqüència dels acords de les Corts Generals de la Corona d'Aragó dels anys 1362-1363, en les quals s'acordà de pagar un subsidi al rei per la guerra amb Castella⁵ el repartiment del qual entre els veïns motivà la confecció d'aquesta relació nominal dels barcelonins per barris i carrers, *taxant-los* segons els béns respectius i declarant exempts els que eren considerats pobres. D'aquesta relació nominal, amb les corresponents quotes assignades, s'ha conservat, sortosament sencer, el *quarter* o barri de Santa Maria del Mar, i una part del del Pi. És una de les peces que hem estudiat a continuació, car correspon a l'etapa central de la construcció del temple actual de Santa Maria del Mar i a la generació que el veié acabat.

No sabem si es refereix ben bé a aquest document Josiah Cox Russell quan, citant a Smith⁶, escriu que⁷ "les llistes del monedatge de 1385 conserven els noms, professions i béns dels caps de casa però disortadament sols per dos barris (Mar i Pi) de Barcelona". I afegeix: "Aquests inclouen gairebé la meitat dels caps de casa (3.289 d'un total de 7.295), però no poden ésser considerats prou bons exemples de la composició social de tota la ciutat, car el quarter de Mar, prop de la mar, té com a grup més nombrós el dels mariners i mercaders, mentre que al del Pi, els grups més nombrosos són hortelans i camperols, símptoma òbviament d'ésser un barri de la classe treballadora..." 7.295 veïns suposarien una població estimada de sols 28.000 persones per a la ciutat, xifra molt baixa, car implicaria per a Barcelona la pèrdua del 50% gairebé dels seus habitants. Però, certament no hem localitzat aquest document del 1385 entre els fogatges que conserva l'Arxiu Històric de la Ciutat. En canvi, s'hi conserva el cens militar de 1389, sortosament complet, que publicà Francesc Marsà.

4. BAUCCELLS, J.: *El sentimiento religioso popular en el Obispado de Barcelona de 1229 a 1344*.- Tesis de Llicenciatura inèdita, dirigida per E. Sáez.- Universitat de Barcelona.- Barcelona, s.f.- 556 p. mecanografiades.

5. PONS GURI, J. M^a: *Actas de las Cortes Generales de la Corona de Aragón de 1362-1363*.- Recopiladas i transcritas per...- Ministerio de Cultura.- CODOIN del ACA, vol. 50.- Barcelona, 1982.- 246 pp. Especialment el problema de la guerra amb Castella i l'ajuda demanada pel rei a les pp. 63-104.

6. SMITH, R.S.: *Fourteenth Century Population Records of Catalonia*.- "Speculum", núm. 19 (1944), pp. 494-501.

7. RUSSELL, J.C.: *Medieval regions and their cities*.- Newton Abbot.- 1972.- p. 170.

EL DOCUMENT DE L'ANY 1363 I LA SEVA DESCRIPCIÓ DEL BARRI DE SANTA MARIA DEL MAR

El document vàlid per als anys 1363-1364 conté, agrupada en 85 sectors o *illes*, la relació de veïns o caps de casa del *quarter* o barri de Santa Maria del Mar, consignant moltes vegades els oficis d'aquests caps de casa, com veurem, algunes condicions familiars, les quantitats a pagar mensualment en la talla ordenada fer per a repartir la quantitat total que la ciutat de Barcelona s'havia ofert o compromès a pagar al rei Pere III per a contribuir a les despeses de la guerra amb Castella, en les Corts Generals celebrades a Montsó, i també per a poder continuar les obres de la muralla de la ciutat per la part de Llevant, si bé són ben escasses les referències concretes a aquest darrer punt. La talla començaria a comptar des del primer d'octubre del 1363 i duraria un any, restant acabada el setembre de 1364. Les sumes que esmenta el document cal multiplicar-les per 12 (les dotze mensualitats), per tal de saber què calia pagar a cadascú i la suma total compromesa pel barri.

Hom establia de bell antuvi una clara diferenciació social, fixant que totes les persones *taxades* amb 6 sous i 8 diners mensuals (o sigui: 80 diners mensuals o 80 sous l'any, és a dir, 4 lliures anuals), o bé d'aquesta quantitat en amunt, haurien d'anticipar i pagar la talla de l'any complert d'una sola vegada (de cop). Els restants, taxats en menys de 6 sous i 8 diners mensuals, pagarien la talla en quatre terminis, cada tres mesos. Com veurem, els pobres, que no haurien de pagar res (*nichil* diu el text) degut a la migradesa de llurs ingressos, foren 120, alguns més que els inicialment consignats. I cal anticipar que molts dels taxats ho foren sols per la suma de 6 diners de Barcelona al mes, o sigui 72 diners o bé 6 sous l'any.

Les vuitanta-cinc illes o sectors del barri ténen un total de 2034 veïns consignats, amb una mitjana de 24 veïns per illa, si bé distribuïts de forma irregular, car si bé una illa arriba a tenir 72 veïns, una altra en té 54, i altres tres passen de 40 veïns; n'hi ha vint-i-dues de 30 o més de 30, i vint-i-dues també en ténen de 20 a 29. Només sis illes compten 10 o més veïns, dues amb 8 veïns, altres dues amb 7 i una amb 6, la més petita.

El total de 2034 veïns o caps de casa, utilitzant el coeficient familiar 3,7, ens donaria la suma de 7.525 habitants al barri de Santa Maria del Mar per a l'any 1363. D'aquestes 2034 famílies hom podria considerar riques, car poden pagar l'impost al comptat, 239 famílies (o sigui unes 884 persones, si apliquen el mateix coeficient). I els rics representarien l'11,7 % del total dels veïns, si bé amb grans diferències com veurem.

Els pobres declarats, presos o bé exempts de pagament, foren en total 120 com hem dit, els quals representen sols el 5,8 % dels veïns. La mà mitjana, amb un total de 1675 veïns o famílies, representa el 82,4 % dels caps de casa que viuen al barri. Hem realitzat una pila de quadres, que no reproduïrem aquí, però que utilitzarem. Hom troba repartits un xic per tot el barri els pobres i els rics. No hi ha un sector

per als rics i un altre per als més pobres. Moltes illes ténen un, dos o tres pobres, vuit illes en ténen quatre cada una, i figuren amb cinc, sis i nou pobres una sola illa en cada cas. També els rics solem trobar-los distribuïts de forma semblant, si bé hi ha una illa (la núm. 47) en la qual n'hi viuen 18, una altra (la núm. 48) amb 13, una (la núm. 63) amb 12, una (la núm. 39) amb 11 i quatre illes amb 9 famílies riques cada una.

Hi havia, com veurem, moltes dones que donen la impressió de viure soles, siguin solteres o vídues, però d'aquestes darreres, de ben poques consta que tinguin fills o filles. Si bé el document no és pas l'ideal per a l'estudi de la situació familiar, sembla endevinar-se un estat depauperat de la família "nuclear" en aquests anys, coincidents amb la segona etapa d'epidèmies que afectà principalment als infants. De vegades trobem vídues riques fent de caps de casa, o bé els hereus d'un difunt benestant, com Rombau de Corbera. Altres vegades la dons i fills supleixen el marit absent, possiblement per la feina, negocis o adhuc per causa de la guerra amb Castella. Hom esmenta "En Font qui és pres", o bé "Benet Bassó, mariner, és pres en Almeria", o en Berenguer Ferrer, mariner, "pres en Castella", per exemple. Són, amb tot, pocs casos aquests darrers.

També en llegir el document hom té la impressió que si bé hi ha unes agrupacions específiques per sectors del barri, com les dels argenters, pescadors i mariners, blanquers i paraires, llauradors i hortelans, etc.. en canvi altres es troben un xic per tot, com les dels mercaders, sabaters, sastres, forners, etc. Més que una agrupació d'oficis per carrers —no obstant que existeixen carrers dits de la Fusteria o de la Pescateria, de la Blanqueria o dels Flassaders— hom pot veure una certa distribució per sectors del barri. Si bé, certament, l'aprofitament de les aigües del Rec Comtal comporta l'agrupació de determinats oficis al seu entorn o bé l'existència dels Molins de la Mar i del Molí d'En Malla, o d'adoberies com la d'En Llobera.

Precisament davant dels Molins de la Mar, a la banda de Llevant del burg de la ciutat, s'estén ara la segona Vila-Nova (Vilanova) com una prolongació vers els monestirs de Sant Damià o de les Clarises, i de Sant Agustí o dels agustins, del barri de Santa Maria del Mar. Aquesta "Vilanova de Llevant" en plena formació a mig segle XIV, i encara no murada —no ho serà fins a la fi del segle—, restava ja composta almenys per tres carrers i quatre illes, i comprenia el Forn d'En Ferran, els obradors d'alguns blanquers, bossers i sabaters, o bé paraires i tintorers, així com un parell d'hostals, un parell de ferrers, alguns traginers, mariners i la major part dels llauradors, amb algunes dones de vida equívoca, si les hem de jutjar pels renoms amb què hom les coneix.

En realitzar la descripció de les 85 illes, el document de 1363 esmenta molt poques places: la dels Canvis, la del Roudor, la del Blat, o la dels Calderers, i també poques Voltes: la de Santa Maria del Mar, la del Fossar o cementiri parroquial, la d'En Mostarols, la d'En Mirambell, i un parell més sense nom específic. Un parell

de ponts sobre el Rec Comtal: el Pont d'En Campderà i el Pont d'En Arbosset. I un sol hort, ek d'En Jaume de Mitjavila.

A més de l'església de Santa Maria del Mar, hom troba esmentades la capella d'en Marcús, l'església de Santa Marta (si bé sense mencionar l'hospital annex), la de Santa Eulàlia del Camp, i els monestirs ja esmentats de Sant Agustí i Sant Damià. Altres edificis notables per al barri són la Pescateria Vella i la Nova, la Carniceria de la Mar i els Banys Vells, a més del Porxo de la Civada. Hom esmenta una vegada el Rec de Sant Daniel i diferencia el Pla d'En Llull del Camp d'En Llull, sense oblidar el Born que constitueix, amb les places destinades a la venda del producte que el seu nom sol indicar, un dels centres neuràlgics del barri.

També cal dir que aquest notable document esmenta ben bé 55 carrers, oblidant-se d'altres i la major part dels carrerons, alguns d'ells sense sortida, formant el que hom anomenava "culs de sac". Alguns carrers recorden els noms dels oficis o negoci que s'hi exerciren, com els de la Pescateria Vella i Nova, el de la Fusteria, el dels Calderers, els tres de la Blanqueria, el dels Flassaders o el dels Fusniés. Altres deuen el seu nom a la proximitat d'un punt neuràlgic o lloc important com el del Born, o a ésser la via més directa per anar a un lloc, com el de la Mar (avui Argenteria); a una circumstància peculiar, com el de la "Corribla dels dies faners", o el de la Bòria; a l'existència d'un monument notable o lloc públic, com el carrer de Sant Cugat o els Banys Vells, o el Forn d'En Tanyana, o bé a alguna altra peculiaritat menys afavoridora com el de les Mosques. Però la major part dels carrers porten el nom d'algun veí notable ja sigui coetani o un xic anterior, com els de Jaume ses Fonts, Ramon Dusay, d'En Lladó, d'En Caules, d'En Gasselm, d'En Palet, d'En Malla, d'En Abeya (l'únic esmolet del barri de qui ja tornarem a parlar), d'En Bell-lloc, d'En Jayvert, d'En Pere Vicens, d'En Civader, d'En Muncada, de misser Guerau de Palou, d'En Riba, d'En Ruvira, d'En Corretger, d'En Merdançar, d'En Antic de les Arenes, d'En Tàpies, d'En Genescà, d'En Cavarroques, d'En Pujalt, d'En Puig-ermenal, d'En Oliver i d'En Arrouer, entre altres. Sols un carrer, el dels Vigatans, ens indica la procedència dels seus pobladors.

Moltes vegades hom té tendència a esmentar cases de veïns notables o coneguts per alguna circumstància particular com les de Romeu Manresa, Ponç des Vall, Simó de Puigvert, Jaume de Gualbes, Bartomeu ses Tries, Arnau Rovira, Pere Bos, Ramon Dusay, Guillem Olivella, Ramon Girona, Francesc Castelló, Pere de Puigvert, Mateu Civader, Bernat Serra, Guillem Ferrer, Ramon ça Vall, Guillem Oliver, Ponç d'Alert, i altres, quan no es limita l'escrivà a dir "l'alberc d'En Vilalta, d'En Jacquer o d'En Sentmenat", per ésser suficient aquesta indicació per a identificar-los.

És difícil de saber, si no cerquem altres textos d'arxiu, quins d'aquests pogueren contribuir més decisivament a la construcció del nou temple parroquial. Entre els fundadors de capelles i beneficis en el nou temple en construcció, i altres benefactors, alguns dels quals deixaren cisellats llurs escuts en els murs i voltes de l'es-

glésia, trobarem els Durfort, els ça Vall o Savall, els Grunyí, ces Comes, els Soltzer o Solzet, Monach, Raudors, Marlés, Burgués, Janer, Sabastida, Sestraña, Gràcia, de Puig, Gualbes, Dusay, de Solà, de Fàbrega, Coll, Cavaller, Desplà, Pera o Sopera, Sabater, Castellet, Ballaró, Boscà, Serra, Rovira, Llull, Busquets, Prexana, Cardona, etc.⁸. Algunes famílies el 1363 havien desaparegut gairebé pels flagells de la primera meitat del segle XIV i no les trobem representades en la nostra documentació. Altres sorgirien després i les veurem desenvolupar-se en els segles XV i XVI.

ELS VEÏNS MÉS RICS DEL BARRI EL 1363

Per tal de conèixer un xic millor les famílies més riques del barri, ens fixarem només en aquelles, de les esmentades 239 famílies benestants, que han de pagar més de 10 sous mensuals en el repartiment de 1363. En total són 112, si bé diverses d'elles emparentades, que es veuen taxades amb sumes superiors, gairebé la meitat dels rics, o bé el 5,5 del total de veïns.

Ben pocs d'aquests, amb tot, superen els 100 sous mensuals. El més ric del barri era Francescó de Conomines taxat amb 166 sous 8 diners al mes, la qual cosa li representà haver de pagar d'una sola vegada la suma de 104 lliures i 8 sous. El seguien, certament ja de lluny: Pere sa Costa, batlle general, taxat amb 116 s. 8 d.; i la dona d'En Guillem de Lacera, tal vegada vídua, les heretats de la qual feien que fos taxada amb la mateixa quantitat que el batlle general. Una i altra haurien de pagar 1.400 sous l'any, o sigui 70 lliures. De ben aprop els seguia Ramonet des Pla, taxat amb 100 sous mensuals, o sigui 60 lliures d'un cop. Després d'aquests quatre segueix, de més a menys, Bernat Marimon que viu amb la seva mare i resten taxats conjuntament en 83 sous i 4 diners mensuals, o sigui 50 lliures en total. En Jaume de Gualbes, taxat amb 75 sous al mes, 45 lliures per tot l'any. Bonanat sa Pera o Sopera i Joan Salangla (aquest també amb la seva mare) taxats cada un d'ells en 66 s. 8d., o sigui amb sumes de 40 lliures l'any. I ja sols trobem, entre els 60 i els 50 sous, els següents: Joan des Vall, i Bernardó Serra junior, taxats ambdós en 58 s. 4 d., o la dona d'En Pere Bos i els seus fills per als quals hom assenyala la mateixa taxa, la qual cosa suposa per a cada un dels tres el pagament de 35 lliures l'any. I de 50 sous al mes s'anoten altres tres taxats: Gilabert sa Fàbrega, el mercader Berenguer de Castellet i la vídua de Jaume Solà, els quals pagarien 30 lliures cada un.

La riquesa relativa de la resta seria força menor, car amb 41 s. i 8 d. sols consten l'hereu de Francesc Roura, madona Marió de Muller, i madona d'En Ramon

8. ALOS Y DE DOU, J. M^a: *La heráldica en la parroquial basilica de Santa Mara del Mar de Barcelona*. - "Boletín de la Sociedad Castellonense de Atracción de Forasteros" (Barcelona), XIV, núm. 43 (1923), pp. 6-53, amb indicació de les 34 capelles i els respectius fundadors.

Ros i la seva filla, o bé un altre mercader: Arnau ça Bastida o Sabastida. A cada un dels quatre els calia avençar 25 lliures.

Taxades amb 33 s. 4 d. hi ha, a continuació, el mercader Galcerà de Camors, en Bernardó Serra casat amb una filla d'En Francesc de Busquets, el mercader Simó de Puigvert, Romeu de Manresa i el seu fill, i Galceran Carbó, així com l'escrivà del batlle general dit Guillem Lledó, el draper Bartomeu Sabater i l'esposa d'En Jaume Cavaller. En total vuit persones que pagarien a la bestreta 20 lliures cada una.

No és pas difícil de comprovar que, fins ara, hem esmentat ja onze famílies que deixaren els seus escuts en els murs i voltes del temple gòtic de Santa Maria del Mar. En seguiran d'altres. Hom no pot pas dir, doncs, que els més rics del barri no haguessin col·laborat majoritàriament en la construcció del nou temple. Per tal de no fer-nos massa pesats afegirem que, de 30 s. al mes, o 18 lliures l'any, resten: el mercader Guillem de Carboners, en Pere des Vall oficial de la Casa del Rei, i els hereus de Rambau de Corbera. Sols una persona, el mercader Bernat Vidal, ha de pagar 26 s. 8 d. al mes, o sigui 16 lliures l'any.

Altres onze persones són taxades a 25 s. al mes: l'especier Ramon des Camps, en Pere Vicens de la Casa del Rei, el mercader Bernat Lambart, madona d'En Galceran Carbó, la vídua d'En Jaume Llull, la de Guillem Ferrer, en Pere Llobet i sa mare, la dona d'En Domènec Mateu, el taverner Jaume Gibert, el canviador Pere des Caus que vint anys després faria fallida, i en Miquel Aguilar. Una sola veïna, la dona d'En Berenguer Ferrer, que vivia amb la seva néta i la nora, pagava 23 s. 4 d. o sigui en total 14 lliures d'una vegada, i la mateixa suma un altre veí: Guillemó Ferrer, no sabem si parent seu. I, per arribar fins els 20 s. mensuals (o sigui 12 lliures l'any), esmentarem els taxats amb aquesta quantitat: Guillem Pere ça Bastida o Sabastida, que vivia amb la seva mare, madona Serenata muller d'En Pere Romeu que tenia cura dels fills del matrimoni, Pere Maxella, Arnau Branca, Guillem de Cabanyelles, el canviador Pere de Puigvert, els hereus d'En Guillem Bo, la dona d'En Uyastrell i els seus fills, la vídua d'En Bernardó Serra senior, Jaume Soltzer, Bertran ça Muncada i la vídua de Bernat Serra, en total altres 12 veïns.

Si sumem els veïns fins ara citats veurem que dels 112 veïns més rics n'hem esmentat 55, gairebé la meitat. Els 57 restants cal situar-los entre els 18 s. i els 11 s., o sigui entre els que pagarien 10 lliures i 16 s. i els que sols avençarien 6 lliures i 12 sous. Menys de la desena part del que li calia pagar al més ric del barri. Dintre d'aquest marge, que oscil·la entre el centenar de lliures i les set lliures, voldríem encara afegir unes breus consideracions.

Hi ha un grup de veïns del qual, tal vegada per ésser prou conegut, no s'especifica l'ofici ni el benefici. Així al costat de Francesc de Conomines, Ramonet des Pla, Bonanat sa Pera o Sopera, Joan des Vall, Bernardó Serra o Gilabert sa Fàbrega, ja esmentats, trobem Bartomeu de Riusec, Jaume Ricart, Jaume de Mitjavila, o Jaume de Casadella, dels quals desconexem les activitats, com tampoc no podem saber-les –per aquesta documentació s'entén–, de Bonanat de Poca-sang, Bernardó

sa Bastida, Francesc Palau, Bernardó Santcliment o Bernardó Carbó. Alguns poden procedir de la “petita” noblesa ciutadana, però altres vénen del món dels negocis. Són, simplement, ciutadans honrats.

De dos canviadors, Pere des Caus i Pere de Puigvert, ja n’hem parlat de passada. Al grup dels mercaders, del qual hem vist ja també els representants més notables, com Berenguer de Castellet, Arnau sa Bastida, Guillem de Carboners, Simon de Puigvert, Bernat Vidal o Bernat Lambart, ens cal afegir-hi almenys Bartomeu Sagarra, Jaume Bouló, Francesc Manlleu, Francesc sa Fàbrega, Guillem Jalbert, Francesc Cardona, Joan de Cutxó, Berenguer Martí, Bernat Ferrer, Francesc de Buscarons, Miquel Bofarull, Guillem Ferrer i Pere Buigues. El grup dels mercaders és el més nombrós i compacte entre els veïns rics del barri. En canvi, sols un parell d’argenters: Berenguer Pera o Saperà i En Vilardell, entren dintre d’aquesta classificació.

Hem esmentat un sol blanquer, Guillem de Muntells, i cal afegir-hi altres tres: Guillem de Bigues, Bernat Oliver i Jaume Terrassa. Al draper Bartomeu Sabater, cal afegir-hi el també draper Pere de Parets. I el paraire Ramon d’Argilagrars. Cap teixidor, però, dintre del grup superior als 10 sous de taxa mensuals. I sols un flassader: Andreu Verdria; un correor: En Puig-alguer; un llanser: Francesc Julià; un carnicer: Jaume Palom; un formenter: Arnau Parcella; i un mariner: Berenguer Carreres.

El món dels funcionaris reials, escrivans i notaris, no resta molt millor representat. A més del batlle general, Pere sa Costa, i del seu escrivà Guillem Lledó, ja esmentats, cal recordar els oficials ja citats de la Casa del Rei, Pere des Vall i Pere Vicens, i afegir-hi Guerau Sespluga, de la Casa de la Reina, i Francesc des Gual, escrivà del Rei. I al notari Bernat Vivó, els també notaris Bernat sa Torra i Jaume Ferrer.

Hem vist també que si bé a les llistes –ja en parlarem– del 1363 hi apareixen moltes dones soles taxades amb el mínim a pagar de 6 diners mensuals, o sigui 6 sous l’any, hi ha moltes mestresses de casa i vídues riques. Quan no s’especifica el seu viduatge, com ja veurem, les hem inclòs apart en l’epígraf que dediquem després a les dones, si bé creiem que moltes vegades caldria suposar-la, car és difícil de creure sempre en els marits absents per negocis o altres causes. A les esposes riques ja esmentades de Ramon Ros, Galcerán Carbó, Jaume Cavaller, o Berenguer Ferrer, cal afegir les de Bernat sa Bastida, Pere Fivaller, o Romeu Llull. Algunes amb el seu fill, com l’esposa d’En Bartomeu Agell o la d’En Carbonell. A les vídues de Jaume Solà, Jaume Llull, Guillem Ferrer, o Bernat Serra, cal afegir també, almenys, la d’En Muncada o la d’En Ponç des Vall amb les seves filles. De Na Reixac, taxada amb 13 s. i 4 d. (o sigui 8 lliures l’any), hom no n’especifica la condició.

Alguns fills de vídues riques, que devien viure amb les mares respectives, s’esmenten conjuntament amb elles i deurien administrar llurs negocis. Ja hem dit de Bernat Marimon, Pere Llobet, Joan Salangla, Galcerán de Camors i Guillem Pere sa Bastida, que foren taxats amb les seves mares. Caldrà afegir a la llista, almenys,

Francescó Romeu i Guillem Oliver, ambdós taxats amb 15 sous mensuals cada un, o sigui 9 lliures l'any.

LA TAXA EXIGIDA AL BARRI DE SANTA MARIA DEL MAR

Si sumem les quantitats mensuals que calia pagar a cada veí, veurem que als 2034 esmentats, els corresponien 7983 sous i 5 diners, o sigui: 399 lliures, 3 sous i 5 diners. La quantitat global assignada al barri durant l'any era, doncs, de 4790 lliures i 1 sou. Suposant que a tots hagués calculat pagar el mateix, la mitjana per veí hauria estat de 2 lliures i 7 sous. No obstant, prescindint ara dels declarats exempts, ja hem vist que els que menys pagaven havien de contribuir amb 6 diners mensuals, o sigui 6 sous en total. I els veïns consignats amb aquesta quantitat mínima foren en total 264 (o sigui el 12,9 % del total), cal recordar que majoritàriament vídues o dones soles, de les quals no es consignen fills, amb algun pescador o mariner.

No podem saber pas per aquest document, fins a quin punt les 4790 lliures i 1 sou taxats per al barri, foren de fet percebuts i fets efectius. Al text que ens ha pervingut hi figuren unes ratlletes, al costat esquerre dels noms, que semblen coincidir amb el pagament d'un termini, tal vegada el primer; mentre que en altres casos hi trobem una creueta que interpretem com a cancel·lació, ja per mort del taxat, ja per haver-se absentat, ja per residir en una altra illa, o per qualsevol error en confeccionar el cens.

D'ésser certes aquestes consideracions, hauríem de creure que només una petita part de l'impost arribà a fer-se efectiva. Potser no més enllà del 17 % i que almenys 237 dels censats foren cancel·lats, amb una creueta, per diverses raons; i altres 354 no sembla pas que haguessin pagat més enllà d'un termini, si interpretem en aquest sentit la ratlleta inclinada que precedeix llurs noms. Mes aquest tema requeriria un aprofundiment mitjançant la utilització d'altres fonts per tal de poder assegurar res al respecte.

LES DONES DEL BARRI EL 1363

L'estudi per separat de les dones del barri de Santa Maria del Mar que ens ofereix el document de l'any 1363, ens du a altres consideracions encara.

Les dones caps de casa o veïnes que esmenta el document són en total 570 (o sigui el 28 % dels veïns) distribuïdes per gairebé totes les illes, a excepció de tres en les quals no se n'esmenta cap. Les casades que figuren amb el fill són 36, de les quals hom pot considerar riques 19 i de classe mitjana la resta. Les casades sense fills són 52, de les quals cal considerar pobres 4, riques 12 i mitjanes les 36 restants. Les

vídues esmentades com a tals, amb fill, sumen 17, de les quals 5 són riques, 2 són pobres i les 10 restants mitjanes, una d'elles vivint amb el gendre i no amb el fill. I les vídues sense indicació que tinguin fills són 182, de les quals tan sols figuren com a riques 9, com a pobres n'hi ha inscrites 20, i les 153 restants ténen béns suficients per anar vivint. Sorpèn el gran nombre de dones que figuren censades i que deurién ésser solteres i viure soles, car no s'indica que siguin vídues ni casades, sols en algun cas es diu expressament que dues dones viuen juntes. Aquestes dones sense indicació precisa del seu estat són 261, d'una de les quals s'indica la condició de cunyada i amb ben pocs béns propis, car no paga res. La major part d'aquestes dones que viuen soles són també de classe mitjana i, en general, amb pocs béns de fortuna. La majoria deuen ésser solteres ja majors d'edat i d'algunes, com veurem després, se'ns indica l'ofici del qual vivien. D'altres se'ns fa sospitosa la dedicació a una vida equívoca, en relació amb els homes, pels llocs on viuen, entorn dels hostals o bé en carrers perifèrics i agrupades, si bé sols en un cas en consta una com "amistançada" i d'una altra se'ns indica que és l'amiga d'En Brunet. Amb tot, d'aquest conjunt sols 2 es consideren riques, i 25 pobres, essent la resta de 234 d'un nivell econòmic mitjà, amb tendència a ésser baix. Poques filles figuren independentment consignades, tal vegada per la seva condició de pubilles o hereues, en total 9, de les quals 2 són riques i 1 és pobra.

També cal esmentar les 7 vídues tornades a casar, totes elles de condició mitjana – a excepció d'una rica –, que hom les esmenta com a caps de casa, incloent però a continuació el nom del segon marit. I les que hom esmenta com a sogres d'algun personatge conegut, i que de vegades viuen amb el gendre. En aquesta condició en trobem 8 de consignades, i sols d'una d'elles es diu que és pobra. Les mares que viuen amb el seu fill són 9, set d'elles riques i una pobra. Amb tot, sospitem que això sols s'indica en la classe benestant quan, per la tipologia del document, cal que consti que s'han computat els béns de la mare i els dels fills. És possible que la gestió dels interessos, en aquest darrer cas, hagués mantingut unides les famílies més enllà del grup "nuclear". Amb tot, el fet esmentat ja és prou significatiu del paper de la mare en la societat barcelonina d'aquells temps. I en la seva capacitat i possibilitat de gestió dels béns propis i fins dels del marit i dels fills.

Els oficis exercits per les dones ens els deixa entreveure també el document de 1363. Hom esmenta explícitament trenta-tres "oficis" femenins. Al costat d'una dida, de 6 costureres que anaven a cosir per les cases dels mercaders, o de tres dones que prestaven serveis en casa d'altri, i de dues que figuren com a "corredores de macipes", hom veu la intervenció femenina en la indústria tèxtil, car apareixen 4 pentinadores de llana, 1 cardadora, 1 ordidora, 9 teixidores, 1 sedera, 1 linatera, i 1 "que stà en l'obrador d'En Ordis". D'una es diu "que fa cordes de turmens". I una altra se l'anomena com a tartanera.

Les dones dedicades a la venda de productes tampoc degueren ésser infreqüents. Hom hi troba una "lenyadora" o venedora de llenya, una venedora de pells,

una altra de vi, i una de peix salat, a més de dues pescateres i una caragolera. O bé una venedora de llexiu i una mercera, a més de 6 revenedores.

Hom esmenta també una especiaire que podia haver heretat la tenda del marit o del pare, dues fabricants de candeles, una de dolços, una “mesonera” i una hostalera, i fins una banyadora que hem de creure tindria cura dels banys. Nou flaqueres, una paladora i una salinera, i una “exerceledora”.

També figuren censades dues beguines o ermitanes i dues gregues sense ofici específic. El treball de la dona, amb tot, no deuria ésser gaire ben pagat, a jutjar per aquest document, car totes les treballadores figuren en la classe mitjana baixa, tret de la doneta que deuria malguanyar-se la vida anant a cercar caragols, car apareix com a pobra. Molt curiosos resulten alguns mitjans de guanyar-se la vida, com la venda de llexiu per a rentar la roba, o com la fabricació de cilicis de corda, i no cal dir que no sabem ben bé com interpretar l'ofici de “corredores de macipes” que considerem dones dedicades a buscar criades a les famílies de la burgesia alta. La naturalesa del document no ens permet pas de saber si eren gaires les famílies que aleshores tenien criades, o esclaves, per al servei de la casa, car és de creure que les tres dones que apareixen censades i s'indica que serveixen en altres cases, no vivien en aquestes cases sinó apart. No és difícil d'imaginar-se a la llenyataire amb el feix de troncs a l'esquena i venent la llenya pels carrers, però resulta un xic més difícil de creure que hi havia dones dedicades a col·locar serventes per les cases. La figura de la costurera o de la dida, en canvi, ens resulta més familiar als que ja tenim alguns anys al damunt.

ELS HOMES CAPS DE CASA I LLURS OFICIS, EL 1363

Dels 1473 homes caps de casa que apareixen com a veïns del barri en el document de 1363, hi figuren sense ofici especificat 355, a més de set fills rics i d'un de la mà mitjana, dels quals tampoc s'esmenta l'ofici. El fet de no indicar en 355 casos cap ofici determinat no vol pas dir que aquests no tinguessin ofici, sinó que en molts casos es tractaria de gent prou coneguda perquè calgués especificar-lo. Per part d'alguns cal pensar que es tracta de ciutadans honrats o membres de l'alta burgesia, com hem dit, ben coneguts en l'ambient ciutadà, ja fos pels seus béns, pels càrrecs que desempenyaven o bé per l'ofici que exercien. D'alguns ens consten activitats mercantils o bancàries notables. Altres, amb tot, podien ésser considerats pobres o mancats de recursos. Pensar en membres de la baixa noblesa seria arriscat, tret de molts pocs exemples com els Corbera, que sens dubte viurién al burg de la ciutat.

Del grup dels oficials, funcionaris, notaris i escriptors cal destacar el propi *batlle general*, dos *membres de la Casa del Rei* i un de *la casa de la Reina*, tots quatre considerats rics. Vuit *notaris*, cinc d'ells rics; set *escrivans*, dos d'ells rics i dos del *batlle general*; i tres *procuradors*, tres *porters*, dos *correus* i dos *leuders* tots ells mit-

jans, a més de quatre *saigs*, dos d'ells mitjans i els altres dos pobres, i un *guàrdia* pobre.

El món dels negocis el representen tres *canviadors* rics i 59 *mercaders*, dels quals 34 consten com a rics. És aquest un estament poderós en la vida urbana i del barri, que té a gala la seva condició de mercaders. Sols ens consten tres *cabalers* o agents de mercaders que solien operar per compte d'altri al terç o bé al quart del guany que aconseguïen, tots ells de la mà mitjana; i en canvi 17 *corredors* d'orella, tres d'ells rics i la resta mitjans, que com és sabut intervenien en els tractes que hom desitjava fer en la ciutat, servint d'intermediaris entre els que volien comprar i vendre cases, censals, censos o altres béns. Dintre d'aquest grup potser caldria incloure també, en una escala inferior, els tres *levadors d'ajudes* que hi figuren, pertanyents a la mà mitjana.

Tenia també gran importància al barri el conjunt d'oficis relacionats amb la mar. Hom esmenta 17 *patrons de naus*: quatre de rics, un de pobre i els dotze restants mitjans. D'ells, dos patrons de coca, un de ric i l'altre mitjà; dos patrons de lleny, ambdós rics; dos de llaüt i cinc de barca, tots ells mitjans. De la resta hom no especifica el tipus de nau. El total de *mariners* censats suma 137, vuit per cada patró, majoritàriament de la mà mitjana, car sols dos poden considerar-se rics i nou figuren com a pobres. Dos *cocs* o cuiners, que podrien considerar-se com a cuiners de nau, ambdós de la mà mitjana, no era necessari que ho fossin, car hom sap que en aquell temps, sobretot pels barris mariners, hi havia cuiners que, amb els estris apropiats, cuinaven a l'aire lliure pels passavolants.

Poc menys important era el grup dels *pescadors*, 68 en total, vuit d'ells pobres i la resta mitjans, a més de cinc *tonyiners*, tots ells mitjans, i d'un *palangrer*, també mitjà. Hom esmenta set *senyalers* i 30 *barquers*, tots ells de la mà mitjana, tret d'un pobre; i altres 30 fusters especialitzats en la construcció i reparació de naus o *mes-tres d'axa*, sols un d'ells ric i la resta mitjans. Un *remolar*, fabricant o adobador de remes, mitjà; un *fabricant de veles de nau*, ric, i un *sarsater* o sargidor de veles, mitjà. Una vintena de *calafats*, que calafatejaven barques o bótes amb estopa i pega per tal d'evitar que traspassés l'aigua, tots ells mitjans. A més dels *macips de ribera* o *bas-taixos*, aquí dits també joves i homes de ribera, que es dedicaven a carregar i descarregar les naus i a transportar la càrrega a l'esquena o pes de braços. En total hom n'esmenta 22, tots ells mitjans, menys un de pobre. La tradició assegura que col·laboren decisivament a l'acabament del temple de Santa Maria del Mar transportant gratuïtament les pedres de les pedreres de Montjuïc.

Els oficis de la construcció estan representats per 10 *mestres de cases*, tots ells de la mà mitjana; un *trencador* dedicat a tallar les pedres a la pedrera també dels mitjans; tres *picapedrers*, així mateix mitjans, i 10 *manobres*, un d'ells pobre. El nombre de *fusters* —a més dels 30 ja esmentats—, era de 32, dels quals hom n'assenyala quatre rics i tres pobres, i de dos dels fusters hom especifica que són “fadrins que comencen” a exercir l'ofici, essent tots ells majoritàriament considerats mitjans.

Potser caldria incloure aquí també els dos *serradors*, ambdós mitjans, i l'*escalabra* que interpretem com a escalabornador o pelador d'arbres per a convertir-los en pals o taulons, també pertanyent a la mà mitjana. I afegim encara 5 *pintors*, de la mateixa mà, que igualment podien dedicar-se a pintar naus o barques.

El món de l'agricultura i l'alimentació no resta pas menys ben representat pel document de 1363. El barri de Santa Maria del Mar no era pas un barri de camperols. Amb tot cal esmentar-hi 28 *llauradors*, tres d'ells pobres i la resta mitjans, afincats a la part oriental del barri on s'estava formant la Vilanova i on s'estenien camps i hortes; i quatre *hortalans*, un *verger* i un *jornaler*, deu *exavaguers* o esporcadors de vinyes, un *cuaner* o cavador, i altres sis *cavadors*, entre ells un de pobre, tots els altres mitjans. Hom esmenta també un *arner* o apicultor, un *pastor*, dos *cabriders* que a més de guardar les cabres o cabrits sembla que es dedicaven a la venda de carn de cabrit, i 5 *carnicers*, dos d'ells rics i els altres mitjans.

Hom anota 19 *flaquers* o *forners*, tots ells mitjans; quatre *formenters* o venedors de forment (tres d'ells rics i un de mitjà) i dos *mulners* o moliners; i també quatre *mesururs* o mesuradors de vi o d'oli, tots ells mitjans. Els *taverners* registrats són 14, dels quals n'hi ha tres de rics i els altres són mitjans. Resten repartits un xic per tot el barri. En canvi dels set *hostalers*, dels quals dos poden considerar-se rics, essent els altres cinc mitjans, dos resten situats a l'extrem de la Vilanova, bo i esperant els viatgers que arribarien a Barcelona per la banda del Nord-est. L'únic *tender* de la mà mitjana que figura esmentat és possible que ho fos de draps, i no del ram de l'alimentació. En canvi, però, teníem al barri fins 10 *especiars*, sis d'ells rics, i aquests cal relacionar-los no sols amb l'alimentació sinó també amb la medicina, car les espècies servien no tan sols per a condimentar els aliments sinó per a la realització de les fòrmules magistrals. Ben cert que no hem trobat al barri cap metge o físic, i sí sols tres *barbers*, de la mà mitjana, que hom sap exercien de cirurgians o sangradors, com no es cansen de repetir-nos les ordenances municipals.

El cuir i la pell eren bones matèries primeres per altres oficis, i la situació del Rec Comtal al barri, bona ocasió per a l'establiment a la seva vora. Així hi trobem fins 23 *assaonadors* de pells, quatre d'ells rics, els altres mitjans; i 37 *blanquers* o adobadors, vuit d'ells rics també, a més de 4 *cuiraters* (un d'ells ric), dos *pergaminers* i quatre *pellissers*, tots ells mitjans, i 8 *payers* o pellers, comerciants de pells segons sembla i no de palla, dos d'ells també rics i els altres mitjans. En relació amb la pell també ens cal recordar els 14 *boters*, dels quals ens en consta un sol de ric, essent els altres mitjans com la majoria dels artesans del barri, i un *levador de botes* així mateix mitjà. I tot això sense oblidar tampoc el crescut nombre de *sabaters*, 47 en total, dels quals n'hi havia dos de rics i un de pobre, a més d'un artesà especialitzat en fer *formes de sabates*, també de la mà mitjana com la majoria, i un *empanyador*, pobre, que deuria haver estat fabricant de les peces de cuir que rodejaven la sola de les sabates, bo i reforçant-les.

El ferro i els altres metalls constituïen la matèria primera d'altres oficis del barri. Hom hi troba, per exemple, 10 *ferrers*, si bé tots ells mitjans i fins un de pobre. L'ofici havia perdut el prestigi i beneficis que tingué temps enrera. I dos *manyans* mitjans. Hom registra també 17 *espasers*, fabricants d'espases, tots ells mitjans; 7 *bainers*, que produïen les baines de tela o de cuir amb reforços metàl·lics per a les espases i coltells, dos *coltellers* (un d'ells pobre certament, tal vegada per vell); tres *llansers* o fabricants de llanses, dos d'ells rics i l'altre mitjà; cinc *ballesters* o fabricants de ballestes, l'arma del moment, tots ells mitjans; un *virater* o fabricant de vires o sagetes, també mitjà, i un *escuder*, de la mà mitjana que suposem fabricava escuts, i un *baruquer*, de la mateixa mà, que tal vegada feia capells de ferro o bacinets, si bé la paraula resta un xic misteriosa i poc definida als diccionaris especialitzats.

Si bé tots aquests oficis, més o menys relacionats amb l'art de la guerra, no sembla pas que estiguin en el seu moment més bo, tot i la guerra amb Castella, no cal oblidar tampoc els quatre *fusiners*, que hom sol considerar fonedors de metalls (¿I no podien haver estat fabricants de fusos per a filar?), si bé tampoc figuren a alguns diccionaris especialitzats, els dos *bossers*, mitjans, o bé els quatre *moneders* i els dos *calderers*, tots ells mitjans. I afegim-hi encara els sis *trompeters* (amb un *mestre de trompes* i dos *trompadors*), tots ells mitjans. De les arts del metall, el més noble, l'argenteria, era també el més practicat al barri, car hi havia fins 23 *argenters*, sis d'ells rics. Que no en va el prestigi de les tassetes d'argent elaborades a Barcelona arribà fins a l'Orient de la Mediterrània on eren exportades. Sorpren el petit nombre de *calderers*, dos només, tenint en compte que hi havia un carrer i una plaça dels Calderers. Un sol *miraller* feia honor també al carrer dels Mirallers, si bé no podem saber amb seguretat si els seus miralls eren encara o no de metall pulit, en aquests moments. I, en relació amb les eines de metall, cal anotar a més l'únic *esmolador* o esmolet, en Berenguer Abella (aquí dit n'Abeya), que si bé no arribà a ésser considerat ric, fou taxat en 5 sous i vivia a l'illa 53. Tenim un particular record per aquest esmolet car a l'Arxiu de Santa Maria del Mar varem trobar-ne el testament, l'inventari dels seus béns i l'encant on foren venuts amb els preus que hom en pagà, objecte d'un estudi realitzat per Teresa Vinyoles⁹, fa ja alguns anys.

Les indústries tèxtils i del vestit constitueixen un altre capítol important per al barri. La indústria de la llana era la més notable car ocupava a 43 *teixidors* i 57 *paraires*, dels uns i dels altres n'hi havia un de ric; a ells cal afegir cinc *drapers*, tots rics, autèntics industrials del drap, 15 *flassaders*, dos de rics i la resta mitjans; set *batadors de llana*, tres *carders* o fabricants de cardes, i tres *baxadors* o abaixadors, operaris dedicats a abaixar el pèl dels draps amb unes grans tissores, tots tretze mit-

9. VINYOLES, T.: *La casa i l'obrador d'un esmolet de Barcelona a finals del segle XIV.*- "Cuadernos de Historia Económica de Cataluña" (Barcelona), XV (1976), pp. 9-49.

jans; un sol *teixidor de lli*, que pot ésser un reflex de la decadència d'aquesta indústria, i en canvi 17 *cotoners*, tots ells agrupats entre les illes 39 i 43, i dels quals –si bé n'hi havia tres de rics– també en consta un de pobre.

Cal esmentar també tres *perpunters*, tots ells mitjans; dos *matalassers*, mitjans; set *corders*, tots ells mitjans; i cinc *tinturers*, quatre d'ells rics i el restant mitjà. A més d'un *capeller*, mitjà, cal afegir-hi 33 *sastres*, tots ells mitjans a excepció d'un de ric; un tallador de vestits (i potser també de sabates) que hom esmenta dient d'ell “qui fa patrones”, mitjà, i un fabricant de botons o *botoner*, també mitjà. En relació amb el vestit i els seus complements, cal recordar, finalment, 4 *mercers* i dos *revenedors*, si bé un dels primers és considerat ric, essent tots els restants cinc de la mà mitjana.

El quadre de les ocupacions dels barcelonins del barri restaria incomplet encara si no anotàvem altres oficis, com els 10 *tartaners*, dos d'ells pobres; i els 9 *tragi-ners*, tots ells mitjans, que cal situar entorn de la Vila-nova. O bé un *escudeller* que tant podia tornejar vols i plats de fusta com fer pots i plats de ceràmica o terrissa; un *saboner*, ambdós mitjans; i cinc *candelers*, un de ric i quatre de mitjans, que procuraven als barcelonins de l'època el medi per il·luminar-se i rentar-se, mentre un *llenyader* i un *venedor de llenya*, també mitjans, els facilitaven la matèria primera per a fer foc i escalfar-se.

Finalment, hom pot preguntar-se quin mitjà tenien els barcelonins per a dis-treure's o relaxar-se com sol dir-se avui. Tret d'un barceloní ric que apareix com home *dels banys*, i que deuria facilitar (i cobrar) el plaer o la necessitat de banyar-se, hom esmenta, a la relació que estem estudiant, tres *farsaters*, que cal interpretar com a còmics o comedians, i tres *jutglars*, dedicats uns i altres a recitar i interpretar per als veïns i passavolants, si bé tots sis de la mà mitjana. ¿I què deurien fer-hi els tres grecs que vivien al barri?, del cert no ho sabem. Com tampoc podem saber quins i quan jugaven als daus o bé a altres jocs prohibits, i fins algunes vegades damunt de les tombes del fossar. Els decrets de visita de l'època ens insinuen també la possible existència de tafurs, endevinadors, usurers, etc. però cap dels enregistrats es defineix per aquestes activitats.

Veus ací, resumit, el quadre dels 117 oficis i ocupacions dels barcelonins del barri, per no esmentar-ne algun altre de menys adient. I cal remarcar l'absència absoluta del clergat i de les comunitats monàstiques del barri, car ni a l'un ni a les altres no fa cap referència el document, potser per haver restat al marge de la seva funció fiscal.

ELS NOMS DELS HOMES I LES DONES EL 1363

D'unes 2050 persones esmentades al document tan sols ho foren amb els seus noms de pila un total de 1290, o sigui el 63 %, de les quals 1174 són homes (57 %) i les 116 restants (6 %) són dones. Entre els homes, el nom que més abunda és

el de Pere, amb 219 entrades (18,6 % dels homes), seguit pels de Bernat i Bernadó amb 152 entrades (12,9 %), Guillem i Guillemó amb 103 entrades (8,7 %), i ja a més distància Francesc i Francescó amb 81 entrades (6,8 %), Berenguer amb 78 (6,6 %), Jaume amb 74 (6,3 %), Ramon amb 49 (4,1 %), Joan amb 43 (3,6 %), Arnau amb 42 (3,5 %) i Bartomeu amb 35 (2,9 %).

A partir d'aquí el nombre d'homes que porta el mateix nom de batejar resta ja molt reduït: tan sols 21 Benets (1,7 %), 17 Antonis i altres 17 Miquels (1,4 %), 16 Nicolaus (1,3 %), 15 Gueraus i 15 Ferrers (1,2 %), sols 13 Martins, 12 Bonanats, 11 Simons i 10 Ponç. Amb el nom Dalmau, Marc o Marcó, Mateu, Salvador i Tomàs, en podem comptar vuit de cada. Amb els de Domènec, Galceran, Llorenç, Nadal i Pasqual, set de cada. Amb els d'Andreu, i Ferran, sis de cada. Amb els de Feliu i Gabriel, cinc de cada un. Amb els d'Antic, Julià i Macià, quatre. Amb els noms d'Amat, Esteve, Huguet i Romeu, tres de cada un. Amb els noms d'Asbert, Bertran, Domènec (observi's l'existència també de Domingo), Gemonet, Gilabert, Roger i Sanxo, dos de cada. I sols una vegada hem enregistrat els noms d'Agustí, Alfonso, Armengol, Bellhom, Exemenó, Gombau, Llusià, Narcís, Pelai, Pau, Pelegrí, Ricart, Valentí i Vidal, així com els de Jordi i de Manolí, corresponents aquests darrers a dos grecs residents al barri. Cap home català no portava encara el nom de Jordi, al barri de Santa Maria del Mar en aquells anys, si bé el 1362 el ciutadà honrat Jaume de Cavaller havia manat en el seu testament erigir una capella a Sant Jordi i Santa Helena en l'església de Santa Maria del Mar i el seu gendre Francesc d'Aversó en fou l'executor. Tampoc no hi trobem encara els noms de Lluís o de Josep. El document ens dona un total de 64 noms de pila diferents, descomptats els diminutius i les variants, per als 1174 homes. I cal remarcar també els escassos noms compostos que hi figuren.

Pel que respecta a les dones, de les quals sols tenim 116 entrades amb el nom de pila inequívoc, cal dir que trobem 49 noms diferents, sense incloure variants ni diminutius. Les Maries, Marietes i Marió sumen 13 (11,2 % de les dones amb nom de pila), les Francesques són 12 (10,3 %), les Joanes i les Caterines 6 (5,1 % en cada cas), com les Margarides; 5 les Alicsen (4,3 %), 4 les Martines i les Sançes, 3 les Blanques i les Tomases. Dues dones consten amb els noms següents: Alisa (Elisa), Antiga, Antònia, Coloma, Constança, Dominga, Gueraula, Jacma, Juliana, Miquela, Nicolaua, Pasquala, Salvadora, Serena i Xemena. I un sol esment de cada una de les que segueixen: Agnès, Alexa, Andreua, Armessèn, Bonanada, Carola, Clara, Guillema, Jerònima, Llúcia, Maciana, Marta, Mateua, Ricarda, Roseta, Sadurnina, Solarmunda, Sibília, Simona, Teresa, Vicença, Vidala i Violant. Una grega porta el nom de Jòrdia.

RENOMS I COGNOMS DELS BARCELONINS DEL BARRI

Mots homes però, sobretot els de les classes més populars, no eren pas coneguts pels seus noms de pila, sino pels renoms: En Agusarat, En Bonadona, En Bondia, En Canyagran, En Capmàs, En Garrofi, En Gall, En Leutes, n'Orenga, En Dones, En Siuró, En Talsmals, En Taulada, En Manyanet, En Trotacans, En Tió, En Tro, En Valent. O bé per alguna circumstància particular com "En Feliu spunyat" a qui, no sabem per quina raó, li havia tallat la mà la justícia. Altres eren coneguts pel nom del lloc de procedència: n'Aulesa, en Ribelles, en Janovès, en Serdà, en Balaguer, en Solsona, en Calaf, en Muntasquiu, n'Ampurdà, en Taraval, en Martoreyes, en Sanahuga, en Rupit, en Gerona, en Rubí, en Munturnés. O bé també tant sols pel cognom, en alguns casos repetit o triplicat (cosa que afegim entre parèntesi a continuació del nom respectiu, i de molt diversos origen i interpretació, els quals renunciem a esbrinar ara.

Heus ací una llista dels possibles cognoms alfabetitzats: Abeya, Aiguer, Albareda, Alegró, Alou, Altunell, Ameula, Arambau, Arlain, Aroles, Artigues, Ascolà, Asgleyes, Aspenyol (2), Astolt, Astrada (Estrada), Astruch (Estruc), Ballaster, Bandrich, Bardina (3), Barrera, Basora, Batayer, Batló, Baus, Bertràn, Bofiy, Bonet (3), Borràs (2), Borrell, Bosch, Bouer, Boxeda, Bruguera, Brunet, Bruy, Burgues, Busquet, Cabanyes, Cabanyelles, Camí, Camp, Caner, Canyelles, Carbó (3), Carbonell, Castayó (3), Castell, Castellar, Català, Cerdà, Cirera, Codina, Coll (2), Comes (3), Comte, Corrigués, Coscoy, Costa, Cot, Crespià, Creus, Daniu, Donadeu, Donyo, Dous, Doyon, Draper, Duràn, Fàbrega, Fàbregues, Ferriol, Feu, Fexes, Figuera, Figueroles, Finestres, Flor, Florit, Font (3), Fradera, Franquesa, Frexens, Galí, Galliners, García, Gassó, Gaulet, Gay, Goday (2), Golart, Gorgui, Granoyés, Griu, Guardiola, Guilló, Guillot, Guirt, Illes, Isern, Ivern, Jalmóns, Janer, Jorba, Jouer, Juyà, Ladó (3), Lanpert, Lirana, Loberas, Lobet (2), Loreda, Lunama, Major, Manganell, Manresa, Marfa, Marí, Marimon, Marmany, Marquet, Marser, Mas, Mascaró, Masferrer, Massanet (2), Mates (2), Maxella, Mayà, Maymonet, Mayol, Mercadal, Mestra, Mirayes, Miró, Mo, Molins (3), Monet (2), Monge, Mongo, Montiró, Morató, Morell (2), Morer (2), Morera, Moret, Moya (2), Muncada, Muner, Muntornés, Muntsech, Muntserrat, Nabot, Nagret, Narbonet, Naros, Noguera (2), Novell, Nualart, Oliva, Oliver (2), Oltzina (3), Oller (2), Orta, Padrer, Padrisa, Padrolo, Paganell, Palomer, Pallisser, Papiol, Parayer, Pararol, Parera (3), Parets (2), Perdígó, Pi, Pinet, Pla (2), Planes, Pont, Portes, Pradell, Prader, Prats (3), Pruna, Pugalt, Puig (5), Puig-alguer, Puig-budell, Puig-steva, Pujalt, Pujol, Radon, Rafart (2), Ranart, Ranaut (2), Raniu, Rexach, Rimbau (2), Riba (5), Riera, Roca (5), Roig (4), Ros (2), Rossell (2), Roura (2), Ruvira, Sabater (3), Sabet, Saguer, Sala (2), Salavert, Salelles, Salitar, Sarerols, Sart, Sartra, Saurí, Savit, Seguer, Serdà (2), Serra (7), Serrador, Serricó, Servaró, Sola, Solanes, Soler (3), Steva, Subirachs, Tapiola, Tarrades, Tarrés, Taxidor, Tayà (2),

Tintorer, Toldrà, Torner, Torre, Torrent (7), Toxonera, Tries, Truyols, Uyastrell, Valensó, Vallmanya (2), Valloria, Valls, Vaquet, Verger, Viabrera, Vidal (4), Vila (3), Vilabella, Vilar (2), Vilardell (2), Vilardit, Vinyoles (2), Viver (2) i Xanxolo.

Alguns d'aquests cognoms els trobem feminitzats en referir-se a les dones, preferentment casades i vídues. Així per exemple: En Bertran- Na Bertrana, En Carner- Na Carnera, n'Isern- Na Iserna, En Mascaró- Na Mascarona, En Nadal- Na Nadala, En Oliver- Na Olivera, En Pujol- Na Pujola, En Renart- Na Renarda, En Soler- Na Solera, En Uyastrell- Na Uyastra, En Vidal- Na Vidala, En Vilar- Na Vilara.

Però altres no canvien: En Coll- Na Coll, En Comes- Na Comes, En Cudina- Na Cudina, En Parera- Na Parera, En Pi- Na Pi, En Sala- Na Sala, En Vinyoles- Na Vinyoles, etc.

Alguns renoms pels quals eren conegudes les dones del barri són dignes d'esment. Com a tals cal suposar: Na Alegra, na Baneyt, na Barbera, na Barralera, na Bonany, na Cabota, na Capes, na Careta, na Carosa, na Coll-dachs, na Corneta, na Cuch, na Cuchela, na Fylla, na Jaumassa, na Legeta, na Sclavetes, na Scolana, na Stranya, na Torrada, na Vermella, na Xicola, na Xicha d'en Migatxo, etc.

Eren noms propis de dona també: Barcelona, Seragossa, Solsona o altres ciutats i viles. Els noms de dona expressats pels cognoms o noms de família, feminitzats o no, els alfabetitzem a continuació: Abrila, Aguilera, Aguilona, Amada (2), Amara, Amorosa, Aragay, Argentera, Arina, Arrouera, Ascudera, Aspalba, Asquerda, Astanyola, Astapera, Astevera, Astolesa, Aymeriga, Bachs, Baliarde, Ballarona (2), Banyeres, Baquer, Bardina, Barria, Bastera, Baynera, Bertrana, Bisanyes, Bofia, Boix, Bonet, Bonets, Bordella, Boschà (2), Bouera, Burgués, Busquets, Calí, Canals, Canoves, Canyelles, Canyet, Capellera, Carbona (2), Carbonella (2), Cardona (4), Cariona, Carreres, Carsarehya, Casafarrera, Cassadors, Castell, Castellet, Cateyons, Cathalana, Caules, Cauloles, Cladelles, Clapers (3), Codol, Colomera, Coll, Comelles, Comes (3), Conomines (3), Corayes, Donsa, Doya, Durana (2), Fàbregues, Famades, Ferrera (2), Farriola, Ferrana (2), Ferrandis, Figuera, Figuerols, Flaquera, Folgueres, Font, Fornaguera, Formiguera, Francolina, Fullea, Galenga, Galindis, García, Garina, Garriga, Gassona, Gemoneta (3), Gemoneta (2), Gentil, Giberta, Gilia (3), Godaya, Gombau, Granoyes, Grau (2), Guayta, Guimerana, Iserna, Jalmons (2), Janera (3), Juyola, Lobeta, Lombarda, Lop, Lulla, Marlesa, Mas (4), Masada, Massana, Massot, Massota, Mates (2), Maura, Mayensa, Metge, Modoya, Molins, Morera, Moyana, Muntadella, Muntaguda (2), Muntrasa, Mur, Noguera (2), Olivera (2), Ollera (3), Ordis, Oriola, Orta, Padrosa (2), Palau (5), Paratge, Parera, Partagassa, Perayada, Perayera, Pi, Pila, Piles (2), Poal (2), Ponceta, Pont (2), Portella, Prats (3), Puig (3), Puigdespí (5), Quadres, Quintana, Quirana, Ragassola, Rexach, Riambau, Ricolena, Riera (2), Ripolla, Riqueleues, Riu, Riugoleys, Roca, Roger, Rogera, Roja, Roset, Rotlana, Roudros, Roura (2), Rubia, Sabatera, Sabet, Sala (2), Salent, Santcliment,

Sarola, Saura, Sentpera, Serra (2), Sever, Silia (2), Siliera, Solanes, Solera, Subirana, Sura, Terrades, Texidora, Tholosa, Triadora, Triteria, Torra, Torrent, Tudora, Valls (2), Vandrella, Verdaguera, Viadera (2), Vidala (5), Vila (4), Vilalta, Vilanova (2), Vilaresa.

Algunes vegades hom es limita a indicar complet el nom del marit per a designar la muller: na Ferrer Arnau, na G. Ferrera, na Marc Tayà, etc.

ALGUNS PARROQUIANS NOTABLES I LES CAPELLES DE LA NOVA ESGLÉSIA

És curiós que es conserva el text de la visita pastoral del mateix 1363, entre les poques conservades dels anys de la construcció del temple: les de 1338, de 1341, de 1363, de 1384 i de 1391. Aquestes cinc visites pastorals, conservades a l'Arxiu Diocesà de Barcelona, les estudià mossèn Joan Pintó. No volem insistir, doncs, en aquest tipus de fonts, però en la de 1363 hom cridà a vint-i-quatre parroquians notables, i aquests foren els següents: Romeu de Busquets, Joan Serra, Pere Juieyll, Bernat Bertràn, Jaume de Solà, Jaume Roca, Guillem de Casavens, Bernat Serra, Bernat ça Alascavan, Bernat Vidal, Guillem de Cabanelles, Arnau Rovira, Francesc Casanova, Bonanat Pocasang, Pere de Provens, Bartomeu Tatxó, Francesch Folch, Joan Suché, Joan Figuerola, Francesc Moyera, Bartomeu Cervera, Jaume de Quer, Pere de Suinerell i Guillem de Feu. Si hom cridà la Vint-i-cinquena, n'hi mancava un. Però no ho diu pas el document episcopal. No serà difícil d'identificar els cridats, no obstant les variants d'alguns cognoms, transcrits per escrivans diferents. Sorprendria, no obstant, que cap dels cridats el 1343 o bé el 1338 ho fos de nou el 1363, si no sabéssim que en l'entremig hi havia hagut la Pesta Negra. Amb tot, no deixa d'advertir-se una certa continuïtat familiar en bastants casos: els de Vall, Llull, Sala. Comelles, Busquets, Bastida, Puigvert, Pujol, etc.

De les 34 capelles que hom havia bastit ja, o que hom anava bastint al nou temple parroquial l'any 1363, algunes procedien de fundacions fetes a l'església antiga. Altres no foren completades fins després que l'obra estructural del temple restés enllestida. Amb tot, la major part de les fundacions foren fetes abans que finís el segle XIV. Com que hom sol esmentar-les per l'ordre en què es troben avui situades entorn dels murs laterals i frontal del temple, nosaltres en farem ara una relació cronològica, advertint però que les dades documentals que ens han pervingut no es corresponen estrictament amb el moment precís de la respectiva construcció, car en molts casos manquen dades i en altres procedeixen de les que tenim de visites pastorals tardanes (del segle XVI), en moments en què hom desitjava saber quan i qui havien fet les corresponents fundacions dels benifets successius en cada una de les capelles. Nosaltres procurarem referir-nos tan sols al primer benifet de cada capella, prescindint ara de l'altar major, primer i principal del nou temple, amb el qual els altars de l'edifici foren 35 en total. 1) Altar i capella de Sant Llorenç a l'es-

querra de la porta principal, fundats d'un benefici procedent de l'església romànica creat per Bernat Marcús el 1166 i els successors del qual hi tingueren dret de sepultura. 2) Santa Margarida i Sant Aleix, també procedent d'un benefici fundat per Bernat Durfort el 1257 i heretat per la família Dusay, successora seva. 3) Santa Magdalena, fundat per Pere Moranta el 1261, també en l'església anterior. 4) Sant Pere, existent ja el 1286 i amb nou benefici fundat per Pere Poc el 1347. 5) Santes Anna i Agnès, fundat per Pere de Guardiola el 1304 i ampliat pels seus successors. 6) Sants Vicens i Llúcia, fundat per Arnau de Busquets el 1324 encara que no morí fins el 1328, i continuat per la seva família. 7) Sant Salvador, fundat per Arnau ces Comes el 6 de juliol de 1329, hom pot considerar-lo el primer benefici del nou temple. 8) Santa Apolònia i sant Simeó, primera capella entrant per la porta principal a mà dreta, fundada per Bernat Durfort el maig de 1331, restà enllestida deu anys més tard. 9) Santa Eulàlia de Barcelona, benefici fundat per Berenguer Raudors el juliol de 1331; enllestida la capella hi fundà un segon benefici Francesc de Montalt el 1387. 10) Sant Miquel, Guillem Palomera fou el fundador de la capella i el primer que la dotà els anys 1331-1332. 11) Sant Andreu apòstol, fundada pel mercader Guillem de Freixera el 1332. 12) Sant Antoni i sant Bernat, fundada per la família Soltzer i funcionant ja vers 1337. 13) Sant Francesc i santa Clara, creada per Bernat sa-Bastida el 3 d'agost de 1338 i continuada per la seva família. 14) La Trinitat, dotada primer, el 1339, per Sança Oulomar i ampliada i completada pel seu parent Arnau de Burgués el 1343. 15) Sant Rafel i les onze mil Verges, creada per Ramon Dusay i el seu fill Arnau el novembre de 1339. 16) Sant Tomàs, fundada per Francesc Janer el mes d'abril de 1340. 17) Sant Joan Baptista, fundada per Jaume Oltzet el juliol de 1341. 18) Sant Jaume i sant Martí, originada per una fundació testamentària de Francesc Grunyí el 1347, passaria a integrar-se en els drets de la família Sabastida. 19) Sant Pau i santa Pràxedes, fundada per un llegat testamentari de Bonanat Sopera el 1342 i complimentat pels seus hereus. 20) Corpus Christi, capella manada construir per l'ardiaca de Santa Maria del Mar Bernat Llull l'abril de 1348 i edificada pels seus marmessors el 1352. 21) Sants Honorat i Oliva, deguda a un llegat testamentari de Benvinguda, vídua del draper Arnau Ballaró, morta de la Pesta Negra el juny de 1348. 22) Sant Mateu i santa Marta, fundació de la família Gualbes, ran de la Pesta Negra, el març de 1349. 23) Sant Marc i santa Bàrbara, altra fundació feta a rel de la Pesta Negra, el maig de 1349 per la filla de Bernat Serra i vídua del mercader Pere Mollet, dita Maria. 24) Tots Sants, també fundada com una conseqüència més de la Pesta Negra del 1348, l'any 1349 pels hereus de Jaume Gràcia i pel seu nebot Simó Simonet. 25) Sant Bartomeu, fundada en honor del seu patró per Bartomeu Monach i completada per la seva vídua el 1359. 26) Sant Iu i santa Eulàlia de Mèrida, fundada pel vicari perpetu de Santa Maria del Mar, Bernat Sabater, en el seu testament de 1362, fou construïda en efecte el 1363. 27) Sant Jordi i santa Helena, manada construir pel ciutadà honrat Jaume de Cavaller, l'11 de maig de 1362, donà compliment a la seva

voluntat el seu gendre Francesc d'Aversó. 28) Sants Julià i Neus, fou erigida per Bonanat des Coll el juny de 1363, fundant-hi un segon benefici el mercader Arnau d'Alòs el gener de 1391. 29) Sants Felip i Jaume el Menor, fou construïda al costat de la porta del Born pel mercader Jaume de Solà l'agost de 1363. 30) Sant Lluç i sant Agustí, fou erigida, a l'altre costat de la mateixa porta, pel paraire Gilabert de Fàbrega el desembre de 1363. 31) Sant Maties i santa Tecla, al costat de l'anterior, fou una fundació dels macips de ribera feta l'any 1366 per tal de convertir-la en capella de la seva confraria. 32) Sants Gabriel i Caterina, fundada per la filla del pelleter Ferrer de Vilamajor en honor dels seus pares el 1365. 33) Sant Nicolau i sant Antoni de Pàdua, fundada l'any 1367 per les nétes de Guillem Rovira, al costat de l'anterior i en la banda Nord del temple, prop de la porta del carrer Sombrierers de la qual la separava la capella ja esmentada del Corpus Christi. I 34) Sant Esteve, capella els orígens de la qual desconeixem, tal vegada per una primera fundació fallida, car resta situada al costat de la de santa Apolònia i no la sabem documentada fins el 20 de setembre de 1385 en què el mercader Ramon Savall hi fundà un benefici.

Abans de finalitzar el segle XIV els 35 altars de la basílica de Santa Maria del Mar restaven completats. Si tenim en compte que l'any 1343, quan ja una vintena de capelles restaven construïdes o bé en construcció, els parroquians es queixaven al bisbe que *attenta magnitudine parrochie dicte ecclesie* sols hi haguessin dos preveres setmaners per al seu servei, la sèrie de fundacions dutes a bon fi durant la segona meitat del segle XIV¹⁰ feia preveure un renaixement espiritual remarcable. Potser encara algunes dones feien bugades en dies festius, i els forns de pa no deixaven de fer cuites, o bé les botigues obríen les seves portes amb escàndol de no pocs feligresos. Potser també hi havien alguns parroquians que si deixaven a algú 90 lliures li feien escriure que n'hi havien deixat 100 i així l'obligaven a pagar-los interessos superiors al 10 %, i fins hi havia qui bo i dient "jo no soc pas usurer", cobrava lloguers de 20 i de 30 sous mensuals, i potser més encara. Però moltes d'aquestes trifulgues de la vida diària no ens permeten pas de saber-les els documents que nosatres ens hem proposat d'utilitzar en aquest treball.

Les capelles de l'església de Santa Maria del Mar podrien portar-nos en canvi a fer més consideracions entorn de les devocions noves al barri i a l'absència d'altres. Si comparéssim aquestes devocions amb els noms de pila dels feligresos també podria treure's algunes conclusions certament curioses. Però no era pas el nostre propòsit ara d'estudiar en profunditat la fe barcelonina de l'època i els can-

10. MARSÀ, F.: *Onomástica barcelonesa del siglo XIV*. - Con marco histórico por MARTÍN DE RIQUER. - Universidad de Barcelona. - Barcelona, 1977. - XXVIII + 337 pp. Especialment pp. 9-53 i també les pp. 197-203.

vis experimentats entre la primera i la segona meitat del segle, motiu de no poques reflexions. El cert és que els barcelonins da la segona meitat del segle XIV veieren cloure les voltes del temple gòtic i pogueren assistir a les grans festes que s'hi celebraren¹¹.

11. Imprenta de Henrich y Cía.- Barcelona, 1980.- 2 vols. Vegeu també CARRERAS CANDI, FRANCESC: *La Via Layetana, substituint als carrers de la Barcelona mitjaval. Catàleg de la col·lecció gràfica de dita Via*.- Barcelona, 1913.- 1 vol. amb fotografies i plànols.- I també encara, SAMPERE Y MIQUEL, SALVADOR: *Los terrenos de la Ciudadela*.- Edit. Hernich y Cía.- Barcelona, 1911, amb 16 plànols.